

RZECZOWNIK ODSŁOWNY W ARABSKIM I HEBRAJSKIM – PORÓWNANIE

ABSTRACT: We compared the use of verbal nouns in Modern Standard Arabic and Modern Hebrew. The main source of examples were two novels by Amos Oz (*My Michael, A Tale of Love and Darkness*) and their Arabic translations. In Modern Hebrew there are four types of verbal nouns, according to their grammatical features, syntactic functions and stylistic value: 1. deverbal noun *ktivá* 'writing', 2. gerund *behotvo* 'during his writing', 3. infinitive *lihtov* 'to write' and 4. adverb *katov* '[while] writing'. In Modern Standard Arabic all verbal nouns display similar grammatical features and have similar syntactic functions. The Arabic verbal noun is an exact functional equivalent of the Hebrew deverbal noun *ktivá*. Other Hebrew verbal nouns are translated into Arabic as finite verbs or active participles, less frequently as verbal nouns. As far as the verbal noun is concerned, the most important difference between the two languages is the existence of the infinitive in Hebrew, a form that is lacking in Arabic. We also noticed that the Hebrew verbal nouns are stylistically diverse (contrary to the Arabic ones), what creates difficulty in achieving translational equivalence in terms of style.

KEYWORDS: Modern Standard Arabic, Modern Hebrew, Verbal Noun, Gerund, Infinitive

WSTĘP

Na podstawie kryteriów gramatycznych i stylistycznych można we współczesnym hebrajskim wyróżnić cztery typy rzeczownika odsłownego, czyli rzeczownika odczasownikowego abstrakcyjnego, który może być nazwą czynności. Typy te różnią się między sobą wyraźnie nie tylko składniowo i morfologicznie (są wśród nich formy mające wszelkie cechy gramatyczne rzeczownika i formy, które takich cech nie mają), ale też stylistycznie, natomiast znaczeniowe różnice pomiędzy nimi są niewielkie: tylko jeden z nich może mieć także znaczenie mutacyjne (czyli oznaczać nie tylko samą czynność, lecz także np. przedmiot materialny, który jest jej rezultatem), gdy pozostałe oznaczają zawsze samą czynność.

Z kolei we współczesnym standardowym języku arabskim rzeczowniki odsłowne nie są zróżnicowane gramatycznie. Wszystkie mogą pełnić wszelkie funkcje składniowe rzeczownika, mają też większość morfologicznych właściwości zwykłego rzeczownika: występują w stanie określonym lub nieokreślonym, mogą być składnikami konstrukcji dopełniaczowej, można je określić przymiotnikiem w składni zgody itp. Są one też dość słabo zróżnicowane stylistycznie, i polega to tylko na tym, że jeden z nich, rzeczownik oznaczający sposób wykonania czynności, wydaje się dziś zanikać zarówno w arabskim standardowym jak i w dialektach (Holes 2004, s. 156), zatem może być odczuwany jako element stylu archaizującego. Arabskie rzeczowniki odsłowne, w przeciwieństwie do hebrajskich, są natomiast zróżnicowane znaczeniowo, bo dzielą się na trzy grupy: rzeczowniki odsłowne o ogólnym znaczeniu czynności, dalej rzeczowniki oznaczające jednokrotne wykonanie czynności i wreszcie rzeczowniki oznaczające sposób wykonania

czynności. Odmienne niż w hebrajskim, arabskie rzeczowniki z każdej z tych grup mogą mieć znaczenia mutacyjne (Król 2013, s. 53).

Naszym celem jest tu porównanie użycia rzeczownika odsłownego w tekstach literackich hebrajskich i arabskich. Jako źródło przykładów posłużyły nam dwie powieści Amosa Oza i ich tłumaczenia arabskie autorstwa Ğamīla Ğanāyima i Rifa'ata Fawdy¹. Gdy przekład arabski sprawiał wrażenie kalki z hebrajskiego, szukaliśmy podobnych wyrażień w tekstach oryginalnie napisanych po arabsku. Arabski przekład konstrukcji hebrajskich, których nie zawierają powieści Oza, został zaczerpnięty z tłumaczeń Biblii, są to jednak konstrukcje spotykane także we współczesnych hebrajskich tekstach literackich. Stosujemy tu metody językoznawczej analizy kontrastywnej, przy czym nasze *tertium comparationis* to znaczenie zdań². Można w ten sposób badać materiał językowy czerpany z tekstów i ich tłumaczeń pod warunkiem, że tłumaczenia te są wierne znaczeniowo i stylistycznie. Przekłady, którymi się posłużyliśmy, przeważnie takie są. W wypadkach, w których nie spełniają one tego kryterium, analiza kontrastywna musi ustąpić miejsca krytyce przekładu, co sygnalizujemy w komentarzu.

Główna teza, której staramy się dowieść w artykule to stanowisko, że hebrajski jest językiem bardziej znominalizowanym niż arabski. Dzięki specjalizacji gramatycznej różnego typu rzeczowników odsłownych, która nastąpiła w hebrajskim (ale nie w arabskim), możliwe jest wyrażenie za ich pomocą tych znaczeń, które w arabskim są wyrażane raczej formami finitywnymi lub funkcjonalnie im równoważnymi imiesłowami.

Z analizy materiału wynikało, że hebrajski rzeczownik odsłowny pojawia się w tekstach literackich częściej niż odpowiednik arabski i dlatego nasz materiał stanowią takie zdania, w których w hebrajskiej wersji pojawia się rzeczownik odsłowny a w ich przekładzie arabskim różne formy gramatyczne. Rzeczownikowi odsłowne to grupa wyrazów wyraźniej wewnątrznie zróżnicowana pod względem gramatyki i stylu w języku hebrajskim niż w arabskim. Z tego powodu materiał został uporządkowany według stanu w języku hebrajskim. Jako nazwy poszczególnych typów hebrajskiego rzeczownika odsłownego posłużyły nam formy czasownika *kataw* 'pisać'. Omawiamy je w kolejności według malejącej liczby ich cech rzeczownikowych³.

RZECZOWNIK TYPU *KTIWA*

Rzeczownik odsłowny typu *ktiwa* – 'pisanie' to forma o wyrażnie nominalnym charakterze, bo można ją określić rodzajnikiem, przymiotnikiem w składni zgody lub zdaniem względnym, użyć jako jednego ze składników konstrukcji dopełniaczowej bądź jako składnika wyrażenia przymkowego, a także można utworzyć liczbę mnogą. Wywodzi się ona od prasemickiej formy *katīb*, do której dodano końcówkę żeńską (Fox 2003, s. 192–193). Arabski kontynuant formy *katīb* to m.in. rzeczowniki odsłowne oznaczające wydawane odgłosy lub wykonywany ruch (Fox 2003, s. 189–190; Król 2013, s. 57), zatem w języku arabskim forma ta wyspecjalizowała się semantycznie, gdy w hebrajskim

¹ Cytaty hebrajskie podajemy w transkrypcji oddającej dzisiejszą wymowę, zatem nie odróżniającej grafemów 'alef' i 'ajin, bet i waw' itd. Transkrypcja arabska (wersja DMG) za Ph. Reichmuthem 2009, s. 517–518.

² Opracowania teoretyczne i materiałowe, którymi się inspirowaliśmy, wymieniamy we wstępach do naszych wcześniejszych prac, por. Król 2013, s. 11–22; Piel 2014, s. 9–11.

³ Tak samo na skali "rzeczownikowości" umieszcza omawiane formy R. Aronson Berman, por. 1978, s. 282, 313–314.

– gramatycznie. Forma typu *ktiwa* może pełnić wszelkie funkcje składniowe rzeczownika i pojawia się we wszystkich stylach funkcjonalnych współczesnej hebrajszczyzny, choć nie z jednakową częstotliwością, bo w stylu potocznym jej znaczenie wyraża bezokolicznik lub zdanie podrzędne. Forma typu *ktiwa*, podobnie jak arabski rzeczownik odsłowny pojawiający się w niżej zacytowanym przekładzie (a), może oznaczać samą czynność, a także, jako jedyna z omawianych tu czterech form hebrajskich, może mieć znaczenia mutacyjne, głównie rezultatu czynności (b):

Na przykład:

- a. *ha'ikar hi hahaliha ba'awir hacaħ* – ‘najważniejsze jest **chodzenie** po świeżym powietrzu’ (Oz, Sipur 589),
Al-muhimm huwa l-mašy fi l-hawā'i t-ṭalq – ‘ważne jest **chodzenie** po świeżym powietrzu’ (Oz, Qišša 760);
- b. *ke'oman hamictalem leraglej jecirato* – ‘jak artysta, który się fotografuje u stóp **swego dzieła**’ (Oz, Sipur 276),
miṭla l-fannāni llaḏī yatašawwar bi-ḡānib 'amali-hi l-fanniyy – ‘tak jak artysta, który fotografuje się obok **swjej** artystycznej **pracy**’ (Oz, Qišša 353).

Rzeczownik odsłowny typu *ktiwa* może pełnić wszelkie funkcje składniowe rzeczownika. Poniżej przedstawiamy przykłady.

1. Podmiot

'amidatam šel habanim hewremanit – ‘**postawa** chłopaków jest dziarska/ chłopaki stoją dziarsko’ (Oz, Sipur 128),
wiqfatu š-šabāb hiya wiqfa ḡarī'a – ‘**sposób stania** chłopaków jest dziarski’ (Oz, Qišša 164).

W języku hebrajskim nie ma typu słotwórczego oznaczającego sposób wykonania czynności, który istnieje w arabskim i pojawia się tu w tłumaczeniu, wprost wyrażając to, co w oryginale jest domyślne. W celu bardziej eksplicytnego wyrażenia znaczenia sposobu wykonania czynności dodaje się w języku hebrajskim rzeczownik ‘sposób’:

dereh ješiwato šel ja'ir mabi'a hakšawa merukezet – ‘**sposób siedzenia** Jaira wyraża skupioną uwagę’ (Oz, Miħa'el 116),
ṭarīqatu-hu fi l-ḡulūs tūhī bi-'iṣṣā' murakkaz – ‘**jego sposób siedzenia** wyraża skupioną uwagę’ (Oz, Miħā'il 216).

Jak widać, tłumacz nie użył tu istniejącego w języku arabskim jednowyrazowego odpowiednika hebrajskiego *dereh ješiwato* ‘sposób siedzenia’, czyli wyrazu *ḡilsa*, lecz z jednej strony przekalkował oryginał hebrajski, a z drugiej postąpił zgodnie ze wspomnianą tendencją obserwowaną zarówno w arabskim standardowym jak i w dialektach.

Hebrajskie i polskie zdania, w których podmiotem jest rzeczownik odsłowny typu *ktiwa* / *pisanie* zwykle mówią o konkretnym, wskazanym wykonaniu czynności, jak w podanych przykładach. Wykonawcę wyraża wtedy przydawka dopełniaczowa rzeczownika odsłownego. Jeśli mowa o wszelkich wykonaniach czynności, to wtedy często pojawia się w języku hebrajskim i polskim bezokolicznik, na co przykłady podamy dalej.

2. Orzecznik:

lo haja ze niḥuš – ‘to nie było **zgadywanie**’ (Oz, Miḥa’el 6),

lam yakun hādā taḥmīnan – ‘to nie było **zgadywanie**’ (Oz, Miḥā’īl 27).

3. Dopełnienie bliższe:

’ahawti ’et *hahit’alelut* – ‘lubiłam to **znęcanie się** [nade mną]’ (Oz, Miḥa’el 17),

taḥammaltu l-muḏāyāqa – ‘znosiłam to **nękanie**’ (Oz, Miḥā’īl 47).

3.1. Dopełnienie bliższe w znaczeniu czynności odwzajemnionej

W znaczeniu niemutacyjnym rzeczownik typu *ktiwa* może być dopełnieniem bliższym czasownika ‘zwrócić/ oddać’ i wtedy konstrukcja oznacza czynność odwzajemnioną:

’aba haja mewareh ’otam [...] ’eḥad mehem [...] *heḥzir lanu braḥa* ‘al birkatenu ‘tata – ‘pozdrawiał ich [...] jeden z nich [...] odpowiedział **pozdrowieniem** na nasze pozdrowienie’ (Oz, Sipur 54),

kana ’abī yuḥayyi-him [...] ’aḥadu-hum [...] radda t-taḥīya ‘alā taḥiyati-na lahu – ‘ojciec pozdrawiał ich [...] jeden z nich [...] odpowiedział **pozdrowieniem** na nasze pozdrowienie’ (Oz, Qiṣṣa 72).

Wyrażenie *radda t-taḥīya*, mimo że może wydawać się kalką hebrajskiego *heḥzir* [...] *braḥa*, nie jest nią, bo tak samo wyraża się czynność odwzajemnioną w tekstach oryginalnie napisanych po arabsku:

fa-lamma danā min-hu wa-sallama ‘alay-hi *radda taḥiyata-hu bi-ḡayri ktirāt* – ‘kiedy podszedł do niego i przywitał go, ten bezwiednie odwzajemnił jego **pozdrowienie**.’ (Hayātu š-šarq, 110). k

3.2. Dopełnienie wewnętrzne

Rzeczownik typu *ktiwa* może być dopełnieniem wewnętrznym, które występuje także w arabskim. Przydawki dopełnienia wewnętrznego (tu przymiotnik i zdanie względne) pozwalają odnieść do orzeczenia określenia, które gramatycznie mogą odnosić się tylko do rzeczownika, co jest użyteczne w językach, w których nie ma takiej części mowy jak przysłówek⁴:

hu hišta’el ši’ul jaweš – ‘zakasłał sucho’ (Oz, Miḥa’el 6),

sa’ala su’alan ḡāffan – ‘zakasłał sucho’ (Oz, Miḥā’īl 28);

ga’ar ba ’aba ge’ara šenišme’a keclifat šot – ‘tata udzielił jej **nagany**, która brzmiała jak zdzielenie batem’ (Oz, Sipur 382),

šaraḥa bi-ha wālidī šarḥatan kānat ka-šawt ḡaldati s-sawṭ – ‘mój tata krzyknął na nią tak, jakby to był odgłos bata (dosł. **krzyknięciem**, które było jak odgłos bata)’ (Oz, Qiṣṣa 492).

⁴ O funkcjach dopełnienia wewnętrznego pisze Homeidi 2008.

4. dopełnienie dalsze

he'ešim 'et 'acmo begrimat hariw – ‘obwiniał się o **spowodowanie** klótni’ (Oz, Miha'el 45)
waða'a kull min-na l-lawm 'alā nafsi-hi bi-l-bad' fi š-šigār – ‘każdy z nas obwiniał siebie o **rozpoczęcie** klótni’ (Oz, Miḥā'il 100).

5. Okolicznik (z przyimkiem) – jeśli jest to okolicznik czasu, to rzeczownik odsłowny ma znaczenie niemutacyjne:

5.1. W arabskim przekładzie także pojawia się rzeczownik odsłowny

a. okolicznik narzędzia:

nika 'et hamehona benešifa – ‘wyczyścił maszynkę **dmuchnięciem**’ (Oz, Miha'el 135),
nazzafa l-mākīna bi-nafḥa wāhina – ‘wyczyścił maszynkę delikatnym **dmuchnięciem**’ (Oz, Miḥā'il 247);

b. okolicznik czasu, przeważnie z przyimkami ‘przed’ lub ‘po’:

le'aḥar knijat hamicrahim wesidur habajit, 'ani masi'a 'et ja'ir [...] letijul katan – ‘po **zrobieniu** zakupów i **posprzątaniu** mieszkania wiozę Jaira na mały spacer’ (Oz, Miha'el 65),

ba'da širā'i l-ḥāḡiyyāt wa-tartībi l-bayt kuntu 'āḥuḍu yā'ir [...] 'ilā nuzha qašīra – ‘po **zakupieniu** potrzebnych rzeczy i **posprzątaniu** mieszkania zabierałem Jaira [...] na krótki spacer’ (Oz, Miḥā'il 133).

5.2. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie okolicznikowe z orzeczeniem w formie osobowej lub imiesłowowej, w miejsce hebrajskiego okolicznika czasu wyrażającego czynność równoczesną:

'amar 'aba behijuh 'acuw – ‘tata powiedział ze smutnym **uśmiechem**’ (Oz, Sipur 160),
qāla 'abī wa-huwa yabtasimu ibtisāmatan ḥazīnatan – ‘ojciec powiedział **uśmiechając się** smutno’ (Oz, Qišša 206);

'aba haja merim 'et hašfoferet, ba'amida welo beješīwa – ‘tata podnosił słuchawkę, na **stojąco**, nie na **siedząco**’ (Oz, Sipur 13),

kāna 'abī yarfa 'u s-sammā'a wa-huwa wāqif lā ḡālis – ‘ojciec podnosił słuchawkę **stojąc**, a nie **siedząc**’ (Oz, Qišša 19).

6. Pierwszy składnik konstrukcji dopełniaczowej (drugi oznacza wtedy wykonawcę lub obiekt czynności):

hu hizdarez lehafsik 'et nefilati – ‘on pospiesznie powstrzymał **mój upadek**’ (Oz, Miha'el 5),

'asra'a li-'iqāf suqūfī – ‘pospieszył, żeby powstrzymać **mój upadek**’ (Oz, Miḥā'il 25);

'al 'imi lo dibarti [...] 'ad ktiwat hadapim ha'ele – ‘o matce nie mówiłem [...] aż do **napisania** tych stron’ (Oz, Sipur 581),

lam nataħaddat ‘an ‘ummī ħattā *kitābat* hādīhi l-’awrāq – ‘nie rozmawialiśmy o matce aż do **napisania** tych stron’ (Oz, Qiṣṣa 750).

7. drugi składnik konstrukcji dopełniaczowej

biše’elat halihati lekibuc ħarca hadoda – ‘w kwestii **mojego pójścia** do kibucu ciocia [...] zawyrokowała’ (Oz, Sipur 521),

ħawla qaḏiyat dahābī ‘ilā l-kībuts qarrarat ħālatī [...] fawran – ‘w kwestii **mojego pójścia** do kibucu ciocia [...] zdecydowała od razu’ (Oz, Qiṣṣa 670).

Z przytoczonych w punktach 1–7 przykładów wynika, że arabskim odpowiednikiem funkcjonalnym hebrajskiego rzeczownika odsłownego typu *ktiwa* jest przeważnie (w 16 wypadkach na 19) także rzeczownik odsłowny, znacznie rzadziej (w 3 pozostałych wypadkach) forma osobowa lub imiesłów jako orzeczenie zdania podrzędnego, i to tylko wtedy, gdy w oryginale hebrajskim rzeczownik odsłowny jest składnikiem okolicznika czasu wyrażającego czynność równoczesną z tą, którą wyraża orzeczenie.

GERUNDIUM TYPU *BEHOTWO*

Drugi typ hebrajskiego rzeczownika odsłownego to gerundium (Hazout 1992), które w zasadzie zawsze łączy się z przyimkiem o znaczeniu czasowym, rzadziej o znaczeniu porównania: *beħotwo* – ‘w trakcie pisania przez niego’. Gerundium ma to samo pochodzenie, co dalej omówiony bezokolicznik typu *liħtow*, tj. obie te formy wywodzą się od prasemickiego rzeczownika odsłownego *katāb*, który zachował się w arabskim w niezminionej formie i bez tak daleko posuniętej specjalizacji funkcji gramatycznej, jaka nastąpiła w hebrajskim (Fox 1984, s. 8–14; 44–45). Nie można jednak gerundium i bezokolicznika traktować jako tego samego rzeczownika odsłownego z różnymi przyimkami, bo po pierwsze, w wypadku czasowników 1. klasy wymowa zwarta drugiej spółgłoski rdzennej właściwa bezokolicznikowi *liħtow* świadczy o tym, że już w hebrajszczyźnie biblijnej przyimek *l-* stał się w tej formie morfemem słotwórczym, czyli przestał być elementem konstrukcji składniowej, jakim jest np. przyimek *b-* z gerundium i wtedy druga spółgłoska rdzenna ma wymowę szczelinową (Fox 1984, s. 45–46; Aronson Berman 1978, s. 288).

Po drugie, przyimki towarzyszące gerundium zachowują swoje znaczenie, gdy przyimek *le-* tworzący bezokolicznik także zachowuje swoje znaczenie, a jest to jedynie wtedy, gdy bezokolicznik jest okolicznikiem celu. Po trzecie, wykonawca czynności, do której odnosi się gerundium, zasadniczo musi być wyrażony dopełniaczem lub apozycją, co jest niemożliwe w wypadku bezokolicznika *liħtow*, wyrażającego dopełnienie, jeśli ma sufiks zaimkowy. Po czwarte, bezokolicznik występuje we wszystkich odmianach stylistycznych współczesnego hebrajskiego, gdy gerundium jest właściwe stylowi artystycznemu (tj. literaturze pięknej) oraz dziennikarskiemu, a niemal nie występuje w mówionej odmianie języka. Wreszcie gerundium ma zupełnie inne funkcje składniowe niż bezokolicznik⁵.

⁵ O tych głębokich różnicach pomiędzy gerundium a bezokolicznikiem, z którymi w sprzeczności stoi tradycyjna terminologia, określająca obie te formy mianem *infinitivus*, pisze Aronson Berman 1978, s. 287–296.

Gerundium nie może być określone rodzajnikiem, przymiotnikiem, ani zdaniem względnym, nie ma też liczby mnogiej. Jedyne jego cechy rzeczownikowe to łączenie się z przyimkami oraz funkcja pierwszego składnika konstrukcji dopełniaczowej (drugi wyraża wtedy agensa gerundium)⁶. Podstawowa funkcja składniowa gerundium to okolicznik czasu, rzadziej porównania (Aronson Berman 1978, s. 289, 301).

Przykłady:

1. W przekładzie arabskim pojawia się zdanie podrzędne, bo w oryginale okoliczniki oznaczają czynność równoczesną z inną czynnością lub są to okoliczniki porównania.

bihjoti jalda haja bi harbe koaḥ le'ehow – ‘**gdy byłam** dziewczynką, było we mnie dużo siły do kochania’ (Oz, Miḥa’el 5),

ḥīna kuntu ṣabiyya kānat ladayya l-qudra ‘alā l-ḥubb – ‘**gdy byłam** dziewczynką, miałam zdolność kochania’ (Oz, Miḥa’el 25);

– w stylu neutralnym to samo znaczenie wyraża zdanie podrzędne:

kšehajiti [...] ben šeš ba jom gadol beḥajaj – ‘**gdy miałem** sześć lat, nadszedł wielki dzień w moim życiu’ (Oz, Sipur 28),

‘indamā kuntu fi s-sādisa taqrīban ḥalla yawm ‘azīm fi ḥayātī – ‘**gdy byłem** mniej więcej w szóstym (roku życia), nadszedł wielki dzień w moim życiu’ (Oz, Qiṣṣa 39);

ra’a ‘aba ledaweah li, beḥowed roš, kedaber mewugar ‘el mewugar – ‘tato uznał za właściwe donieść mi z powagą, **tak jak mówi** dorosły do dorosłego’ (Oz, Sipur 587),
ra’a wālidī ‘anna-hu mina l-munāsib ‘an yuqaddima lī taqrīran bi-kull ḡiddiyya, kamā yuhāḏibu l-bāliḡu l-bāliḡa – ‘tato uznał, że właściwe jest, żeby mi z całą powagą przedstawić decyzję, **tak jak komunikuje** dorosły dorosłemu’ (Oz, Qiṣṣa 757);

– w stylu neutralnym to samo znaczenie wyraża zdanie podrzędne:

lo baḥta kmo šegwerot bohot – ‘nie płakała **tak, jak płaczą damy**’ (Oz, Sipur 197),

lam tabki kamā tabkī s-sayyidāt – ‘nie płakała **tak, jak płaczą damy**’ (Oz, Qiṣṣa 253).

Jak widać, tłumacz arabski nie oddał wyraźnej różnicy stylistycznej pomiędzy hebrajskimi zdaniami z gerundium, brzmiącymi bardzo książkowo, a potocznie brzmiącymi zdaniami ze zdaniem podrzędnym, oba te warianty tłumacząc na zdanie podrzędne.

2. W przekładzie arabskim pojawia się przyimek z rzeczownikiem odsłownym, bo w oryginale występuje okolicznik czasu oznaczający czynność niejednoczesną z tą, którą wyraża orzeczenie.

Na przykład:

siparti leja ‘ir lifnej ceto – ‘opowiedziałam Jairowi przed **jego wyjściem**’ (Oz, Miḥa’el 107),
šaraḥtu li-yā’īr qabla ḥurūḡi-hi – ‘wyjaśniłam Jairowi przed **jego wyjściem**’ (Oz, Miḥa’el 203);

⁶ Pomijamy tu gerundia zleksykalizowane jako rzeczowniki, por. Aronson Berman 1978, s. 309.

– w stylu neutralnym znaczenie to wyraża zdanie podrzędne:

hi mitat hazug šesaba nataš 'ota [...] 'od lifnej šenoladti – ‘to jest to łóżko małżeńskie, które dziadek porzucił [...] jeszcze **zanim się urodziłem**’ (Oz, Sipur 98),
huwa sarīru z-zawġiyya llađī haġara-hu ġaddī [...] qabla 'an 'ūlada – ‘to jest łóżko małżeńskie, które opuścił mój dziadek [...] **zanim się urodziłem**’ (Oz, Qiṣṣa 127).

W arabskim literackim rzeczownik odsłowny jako składnik okolicznika występuje częściej niż w dialektach arabskich czy w języku prasy, w których jego znaczenie wyraża zdanie podrzędne (Fox 1984, s. 92–93; 112; 223; Rozenhojz 2001–2002, s. 134) i dlatego zachowanie formy gramatycznej oryginału hebrajskiego w przekładzie zdań z przyimkiem ‘przed’ prawidłowo oddaje zróżnicowanie stylistyczne tekstu hebrajskiego.

BEZOKOLICZNIK TYPU *LIHTOW*

Trzeci typ hebrajskiego rzeczownika odsłownego to bezokolicznik *lihtow* ‘pisać’. Z pochodzenia jest to wyrażenie złożone z przyimka *le-* o pierwotnym znaczeniu celu, zamiaru, który jednak z czasem stał się morfemem bezokolicznika (Fox 1984, s. 44–46) i z rzeczownika odsłownego, który z pewnymi, wspomnianymi już modyfikacjami morfologicznymi, funkcjonuje też jako gerundium. Forma typu *lihtow* prawie nie ma cech gramatycznych rzeczownika: nie można jej określić rodzajnikiem, przymiotnikiem, przydawką dopełniaczową, nie można utworzyć jej liczby mnogiej. Nie powinno to dziwić, skoro strukturalnie jest to wyrażenie przyimkowe. Jedyne cechy rzeczownikowe formy typu *lihtow* to możliwość łączenia się z niektórymi przyimkami oraz pełnienie funkcji składniowych typowych dla rzeczownika: podmiot, orzecznik, dopełnienie (Halevy 2007–2008, s. 63–64), a w stylu niedbałym drugi składnik konstrukcji dopełniaczowej. Bezokolicznik występuje we wszystkich rejestrach stylistycznych współczesnego hebrajskiego, z tym że najczęściej i w największej liczbie rozmaitych konstrukcji pojawia się w stylu potocznym. Forma ta zwana jest bezokolicznikiem, a nie rzeczownikiem odsłownym, bo po pierwsze, ma bardzo mało gramatycznych cech rzeczownika, a po drugie, jej najważniejsze użycia przypominają bezokolicznik znany z języków europejskich, co widać z polskiego tłumaczenia poniższych zdań, w którym też pojawia się bezokolicznik.

1. Bezokolicznik typu *lihtow* jako dopełnienie czasownika modalnego (Rubinstein 1971, s. 177–186). W przekładzie arabskim pojawia się zdanie podrzędne:

'otha [...] lo pilalti lir'ot bejnenu – ‘ciebie nie spodziewałem się **zobaczyć** między nami’ (Oz, Miha'el 12),

lam 'atawaqqa' 'an 'arāka bayna-na l-yawm – ‘nie spodziewałem się, że dziś **cię zobaczą** wśród nas’ (Oz, Miḥā'il 39);

raciti lir'ot 'ota mikarow – ‘chciałem ją **zobaczyć** z bliska’ (Oz, Sipur 260),

'aradtu 'an 'arā-ha 'an qurb – ‘chciałem ją zobaczyć (dosł. żeby ją zobaczył) z bliska’ (Oz, Qiṣṣa 332);

nisa miha'el lehatel – ‘Michał próbował żartować’ (Oz, Miha'el 11),

yuhāwilu Miḥā'il 'an yashara – ‘Michał próbował żartować (dosł. żeby żartował)’ (Oz, Miḥā'il 36).

2. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako dopełnienie czasownika modalno-kausatywnego:

2.1. W arabskim przekładzie pojawia się rzeczownik odsłowny:

hajiti mešasa 'otam lihjot netinim sorerim – ‘nakłaniałam ich, by **być** krnąbrnymi poddanymi’ (Oz, Miḥa’el 15),

kuntu 'uḥittu-humā 'alā t-tamarrud – ‘nakłaniałem ich do **buntu**’ (Oz, Miḥā’īl 45);

hizmin 'oti [...] lehictaref 'elaw – ‘zaprosił mnie, **aby się** doń **przyłączyć**’ (Oz, Miḥa’el 6),
da'ānī [...] 'ilā ṣ-ṣu'ūd ma'a-hu – ‘Zaprosił mnie do **wyjścia** z nim’ (Oz, Miḥā’īl 27).

2.2. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie podrzędne:

ze [...] haja gorem leḥol 'iša lircot lefanek 'oto – ‘to doprowadzało każdą kobietę do tego, by **chcieć** go rozpieszczać’ (Oz, Sipur 122),

kāna yadfa'u kull wāḥida mina n-nisā' li-'an tudallila-hu – ‘skłaniał każdą z kobiet, żeby **go kokietowała**’ (Oz, Qiṣṣa 156);

mi 'amar leḥa leḥakot li kan? – ‘kto ci kazał tu na mnie **czekać?**’ (Oz, Miḥa’el 19),

man qāla la-ka 'an tantaḏira-nī hunā – ‘kto ci kazał, żebyś tu **na mnie czekał?**’ (Oz, Miḥā’īl 53).

3. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako dopełnienie czasownika fazowego (Rubinstein 1971, s. 174–176):

hithil leḥazer 'aḥaraj – ‘zaczął **się** do mnie **zalecać**’ (Oz, Sipur 228),

bada'a yaḥṭubu waddī – ‘zaczął **zabiegać** o moje względy’ (Oz, Qiṣṣa 291);

hosifu leḥitgorer – ‘dalej **mieszkali**’ (Oz, Sipur 181),

istamarra yaskunu – ‘nadal **mieszkał**’ (Oz, Qiṣṣa 233);

himših legašeš – ‘dalej **szukał**’ (Oz, Sipur 509),

tāba'a yatalammasu – ‘nadal **szukał**’ (Oz, Qiṣṣa 655);

wajosifu 'od laḥato – ‘i dalej **grzeszyli**’ (Ps 78, 17),

lakinna-hum ḏallū yuḥṭī'ūna – ‘ale oni nadal **grzeszyli**’ (ERV-AR).

W arabskim przekładzie pojawiają się zatem dwie formy finitywne (czasownika fazowego i właściwego orzeczenia), bo arabskie czasowniki fazowe należą do grupy *kāna wa 'aḥawātu-ha*, a tłumaczone zdania są czasownikowe.

4. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako dopełnienie czasownika posiłkowego zwanego przysłówkowym (Rubinstein 1971, s. 169–173; Piel 2011), który mimo że jest orzeczeniem, nie wyraża czynności, lecz charakteryzuje sposób jej wykonania, czas, częstotliwość, lub uczucia wykonawcy czynności, natomiast samą czynność wyraża właśnie bezokolicznik. Ponieważ czasowniki przysłówkowe, jako właściwość pisanej hebrajszczyzny, sprawiały pewną trudność tłumaczom, uzupełniliśmy materiał cytatami z arabskich przekładów Biblii:

4.1. W arabskim przekładzie czynność wyraża rzeczownik odsłowny, który jest dopełnieniem, a orzeczenie charakteryzuje sposób wykonania czynności pod względem jakości lub częstotliwości, bądź też uczucia towarzyszące czynności:

'ani sonet **lekabel haħlatot** – 'nienawidzę **podejmować** decyzji' (Oz, Miħa'el 17),
'akrahu **ttihāda l-qarārāt** – 'nienawidzę **podejmowania** decyzji' (Oz, Miħā'ıl 50);

'ani 'ohewet **lišon** – 'lubię **spać**' (Oz, Miħa'el 17),
'uħibbu **n-nawm** – 'lubię **spanie**' (Oz, Miħā'ıl 50);

'ani hetawti **lirkom** – 'ja dobrze **haftowałam**' (Oz, Miħa'el 32),
kuntu 'uğīdu **t-taṭrīz** – 'dobrze haftowałam/ byłam dobra w **haftowaniu**' (Oz, Miħā'ıl 77);

hetawta **lir'ot** – 'dobrze **widzisz**' (Jer 1, 12),
'aħsanta **r-ru'ya**⁷ – 'dobrze **widzisz**' (ERV-AR);

hirbeta [...] **likro be'oznaj 'et hašir hajafe** – 'często czytała mi ten piękny wiersz' (Oz, Miħa'el 61),

'akṭarat [...] **tardīd 'ugniya laṭīfa** – 'często powtarzała mi czarującą pieśń' (Oz, Miħā'ıl 126);

hirbeta **lehitpalel** – 'długo się modliła' (1 Sm 1, 12),
'akṭarati **š-šalawāt** – 'długo się modliła' (AB),
wa-'aīalat [...] **š-šalawāt** – 'długo się modliła' (ERV-AR).

Rzeczownik odsłowny jako dopełnienie bliższe zamiast bezokolicznika jest też możliwy w synonimicznych zdaniach hebrajskich, które jednak dziś brzmią archaicznie w porównaniu z tymi z bezokolicznikiem: *ki tarbu tefila* – 'gdy dużo się modlicie' (Iz 1, 15), i we współczesnym tekście: *hirba siħa wehitulim* – 'dużo mówił i żartował' (Šenhar, *Sipurej* 3, 27). Tę różnicę stylistyczną zaciera przekład arabski, w którym pojawia się rzeczownik odsłowny zarówno w 1 Sm 1, 12 jak i w Iz 1, 15 LAB (*wa-'in 'akṭartumu š-šalāta*).

4.2. W arabskim przekładzie czynność wyraża orzeczenie, a sposób jej wykonania charakteryzuje okolicznik.

Na przykład:

ma'amikim **laħdor 'el 'olam habrošim** – 'głęboko **wnikając** w świat cyprysów' (Oz, Sipur 364),

natawağğalu 'amīqan fī 'ālamī s-sarwāt – '**wnikamy** głęboko w świat cyprysów' (Oz, Qišša 467);

hikdamnu liškaw bemitatenu – 'wcześnie **położyliśmy się** do łóżka' (Oz, Miħa'el 44),
daħabna 'ilā n-nawm mubakkirīn – '**poszliśmy** do snu wcześniej' (Oz, Miħā'ıl 98);

⁷ Wyrażenie to nie jest kalką z hebrajskiego, bo występuje też w tekstach oryginalnie napisanych po arabsku: *'aħsanta l-qirā'a wa-l-kitāba wa-sararta 'abaway-ka* – 'dobrze czytasz i piszesz, więc sprawiasz radość rodzicom', por. A. Fakrī 1986, s. 102.

hamagbihi lašawet – ‘**siedzący** wysoko’ (Ps 113, 5),
al-muqīm fi l-’a’ālī – ‘**przebywający** na wysokościach’ (BSL);

balejlot me’aher miha’el lašawet – ‘po nocach Michał **siedzi** do późna’ (Oz, Miha’el 78),
yağlisu Miḥā’īl [...] ḥattā waqt muta’ahḥir fi l-layālī – ‘Michał **siedzi** [...] aż do późnej pory nocami’ (Oz, Miḥā’īl 157).

Hebrajskie konstrukcje z czasownikiem przysłówkowym są zatem tłumaczone dwójako: na czasownik kauzatywny lub oznaczający uczucia z dopełnieniem w postaci rzeczownika odsłownego lub na formę finitywną bądź imiesłów z okolicznikiem.

5. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako okolicznik celu, głównie wtedy, gdy podmiot zdania jest ten sam, co agens bezokolicznika. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie podrzędne lub rzeczownik odsłowny z przyimkiem z *li-*:

’anaḥnu nawo letalpen – ‘przyjdziemy **zatelefonować**’ (Oz, Sipur 12),
sana’tī [...] li-kay nattašila – ‘przyjdziemy, żeby zatelefonować (dosł. żebyśmy zatelefonowali)’ (Oz, Qišša 19);

haju mit’asfīm [...] lištot te rusi – ‘gromadzili się [...] **by pić** rosyjską herbatę’ (Oz, Sipur 20),
yağtami ’ūna [...] li-šurbi š-šāyi r-rūsīyy – ‘zbierają się [...] **dla picia** rosyjskiej herbaty’ (Oz, Qišša 28).

6. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako podmiot lub orzecznik zdania mówiącego o wszelkich wykonaniach czynności (nie o wskazanym wykonaniu czynności, bo to znaczenie wyraża zwykle omówiony już rzeczownik odsłowny typu *ktiwa*):

6.1. W arabskim przekładzie pojawia się rzeczownik odsłowny:

mašpil hu lim’od – ‘poniżające jest **potknąć się**’ (Oz, Miha’el 5)
’inna l-’inzilāq [...] yusabbibu l-’irtibāk – ‘**potknięcie się** powoduje frustrację’ (Oz, Miḥā’īl 25).

6.2. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie podrzędne, którego podmiot to mające ogólne odniesienie do wszystkich ludzi zaimki ‘ty’ (w rodzaju męskim) lub ‘my’:

liḥjot ḥalaš ze lo tow – ‘**być** słabym nie jest dobrze’ (Oz, Miha’el 166),
’an takūna ḏa ’īfan laysa ’amran ḡayyidan – ‘(to) że **jesteś** słaby, nie jest niczym dobrym’ (Oz, Miḥā’īl 299);

liškoah pejrušo lamut – ‘**zapomnieć** znaczy **umrzeć**’ (Oz, Miha’el 43),
’an nansā ma’nā-hu ’an namūta – ‘(to) że **zapominamy**, znaczy, że **umieramy**’ (Oz, Miḥā’īl 96).

7. Bezokolicznik typu *lihtow* jako podmiot zdań mówiących o odczuciach, które powodują wykonanie czynności, a wykonawca wyrażony jest przyimkiem *l-*. W przekładzie arabskim pojawia się zdanie podrzędne:

lo haja la tow la'amod kol kaħ harbe zman `al haraġlajim – ‘nie było jej wygodnie stać tyle czasu na nogach’ (Oz, Sipur 232),

lam yakun murīhan la-hā `an taqifa waqtan tawīlan `alā riġlay-hā – ‘nie było jej wygodnie stać (dosł. żeby stała) długo na nogach’ (Oz, Qiṣṣa 296).

8. Bezokolicznik typu *lihtow* w funkcji rozkaznika, m. in. w stylu urzędowym (Halevy 2007–2008, s. 65, 70–71). W przekładzie arabskim pojawia się rzeczownik ‘prośba’ z rzeczownikiem odsłownym⁸:

na lehimana mibikurim – ‘uprasza się o nieskładanie wizyt’ (Oz, Sipur 56) – tabliczka na drzwiach,

ar-raġā `al-ımtinā` ‘*ani z-ziyāra* – ‘uprasza się (dosł. jest prośba) o powstrzymanie się od wizyt’ (Oz, Qiṣṣa 74).

9. Bezokolicznik typu *lihtow* jako główny składnik wypowiedzeń w tonie oburzenia zdarzeniem przeszłym (Halevy 2007–2008, s. 72). W przekładzie arabskim pojawia się forma finitywna, której podmiot ustalono na podstawie kontekstu⁹:

`aval kaħa lig`or beħaja! – ‘Ale (żeby) tak zbesztać Chaję!?’ (Oz, Sipur 218),

`amā `an taṣruħa bi-hādā š-šakl bi-ħāyā! – ‘Ale żeby ona tak besztala Chaję!’ (Oz, Qiṣṣa 278).

10. Bezokolicznik typu *lihtow* jako składnik frazy pytającej (która może być też całym wypowiedzeniem) o znaczeniu decydowania lub instruowania, a nie przewidywania przyszłości (to ostatnie znaczenie wyrażałaby w hebrajskim forma finitywna, por. Halevy 2007–2008, s. 72). W przekładzie arabskim pojawia się forma finitywna, której podmiot ustalono na podstawie kontekstu:

me la`asot laħ – ‘co zrobić dla ciebie?’ (2 Krl 4, 13),

fa-mādā yumkinu `an `aṣna`a la-ka? – ‘co mogą zrobić dla ciebie?’ (LAB);

liknot `o lo liknot gwinat falaħim? – ‘kupować czy nie kupować ser fellachów?’ (Oz, Sipur 22),

naṣtarī `am lā naṣtarī ġubnat fallāħīn? ‘kupujemy czy nie kupujemy ser fellachów?’ (Oz, Qiṣṣa 31).

hu haja, `eħ leħaġid, min komunist pacifist kaze – ‘on był, jakby to powiedzieć, takim komunistą pacyfistą’ (Oz, Sipur 188),

⁸ W arabskim zamiast rozkaznika bywa używane dopełnienie wewnętrzne Homeidi 2008, t. 3, s. 457.

⁹ W arabskim w zdaniach o podobnej treści zamiast orzeczenia możliwe jest też dopełnienie wewnętrzne Homeidi 2008, t. 3, s. 457.

la-qad kāna kayfa naqūlu dalika, šuyū'iyyan musāliman – ‘był – jak to **mówimy?** – komunistą pacyfistą’ (Oz, Qiṣṣa 242);

ša'al kama 'or lehaš'ir la – ‘zapytał, ile światła jej **zostawić**’ (Oz, Sipur 566),
sa'ala-ha 'ayya daw' yubqī la-ha – ‘spytał ją, jakie światło jej **zostawi**’ (Oz, Qiṣṣa 729);

limdu 'otanu eḥ lelaket – ‘uczylili nas, jak **zbierać**’ (Oz, Sipur 410),
'allamū-nā kayfa nağma'u – ‘uczylili nas, jak zbierać (dosł. jak **zbieramy**)’ (Oz, Qiṣṣa 529);

'ejno jodea bema ligmor – ‘nie wie, jak **skończyć**’ (Oz, Miḥa'el 21),
lā ya'rifu kayfa yunhī-ha – ‘nie wie, jak to **zakończy**’ (Oz, Miḥā'il 57).

Bezokolicznik w tego typu pytaniach jest cechą stylu neutralnego, w stylu archaizującym pojawia się forma finitywna (jak w arabskim), co sprawia, że zdanie hebrajskie jest wtedy dwuznaczne, bo może mówić zarówno o decydowaniu jak i o przewidywaniu. Podany tu przekład arabski nie oddaje zróżnicowania stylistycznego oryginału, bo zarówno bezokolicznik jak i zdanie podrzędne są na arabski tłumaczone na zdania podrzędne:

lo jadanu ma na'ase – ‘nie wiedzieliśmy, co robić (dosł. co **zrobimy**)’ (Oz, Miḥa'el 13),
lā nadrī mādā naf'alu – ‘nie wiemy, co robić (dosł. co **zrobimy**)’ (Oz, Miḥā'il 41).

11. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako składnik frazy pytajnej w zdaniach egzystencjalnych i posesywnych, wyrażających możliwość. Konstrukcja ta, w dawniejszej hebrajszczyźnie ograniczona do zaimka *ma* – ‘co/ coś’ jako dopełnienia bliższego¹⁰, rozszerzyła się współcześnie na inne zaimki pytajne i inne ich funkcje składniowe najprawdopodobniej za sprawą kontaktu z językami słowiańskimi za pośrednictwem jidysz¹¹. W przekładzie arabskim pojawia się zaimek nieokreślony jako poprzednik zdania względnego, którego orzeczenie osobowe to odpowiednik hebrajskiego bezokolicznika:

šejihje mimi lignow – ‘żeby było kogo **okradać**’ (Oz, Sipur 112),
li-kay yakūna hunāka man yusraqu min-hu – ‘żeby był ktoś, od kogo by (coś) **mogło zostać ukradzione**’ (Oz, Qiṣṣa 144);

jihje li 'al ma liḥtow – ‘będę miał o czym **pisać**’ (Oz, Sipur 543),
li-'an yakūna 'indī mā 'aktubu 'an-hu – ‘ze będę miał coś, o czym **napiszę**’ (Oz, Qiṣṣa 699).

12. Bezokolicznik typu *liḥtow* jako przydawka w zdaniach (przeważnie egzystencjalnych lub posesywnych) mówiących o możliwości lub konieczności. Rzeczownik, którego określeniem jest bezokolicznik, oznacza rzecz konieczną do wykonania czynności, najczęściej jej obiekt. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie względne, którego orzeczenie osobowe to odpowiednik hebrajskiego bezokolicznika:

¹⁰ Trzy przykłady (w tym jeden po aramejsku) z zaimkiem *ma* jako dopełnieniem bliższym (np. 'ejn lo ma loḥal – ‘on nie ma co jeść’) znaleźliśmy w Talmudzie Jerozolimskim, por. *Talmud Yerushalmi*, k. 308, 487, 814.

¹¹ Por. przykład (także z zaimkiem *vos* jako dopełnieniem bliższym ‘jeść’) w: Jacobs, Prince, van der Auwera 1994, s. 416. Za konsultacje dziękujemy drowi hab. Tomaszowi Majtczakowi.

wenatan li lehem le'ehol uweged lilboš (Rdz 28, 20) – ‘i da mi chleb **do jedzenia** i odzież **do ubrania**’,

wa-razaqanī ḥubzan 'ākulu-hu wa-ṭiyāban 'albasu-hu – ‘da mi chleb, który **będę jadł**, i ubranie, które **będę nosił**’ (BSL);

lo niš'ar 'od šum dawar legalot – ‘nie zostało już nic **do odkrycia**’ (Oz, Sipur 31),

lam ya 'ud hunāka mā yaktašifūna-hu – ‘nie było już nic, co **by odkryli**’ (Oz, Qišša 43);

lama lo timca leha [...] ‘ejze sefer hagun **likro bo?** – ‘dlaczego nie znajdziesz sobie jakiejś dobrej książki **do czytania?**’ (Oz, Sipur 65),

li-māqā lā taḡidu la-ka 'aḥīran kitāban ḡayyidan taqra'u fi-hi? – ‘dlaczego w końcu nie znajdziesz dla siebie dobrej książki, którą **przeczytasz?**’ (Oz, Qišša 85).

13. W stylu potocznym, choć już nie w mowie najmłodszego pokolenia, bezokolicznik służy ekstrapozycji orzeczenia, gdy czynność jest z jednej strony skontrastowana, a z drugiej nawiązuje do kontekstu poprzedzającego. Jest to wpływ języków słowiańskich oraz jidysz (Halevy 2007–2008, s. 67; Bleaman 2015). Przytoczony arabski przekład nie oddaje wyraźnego “słowiańskiego” kolorytu oryginału:

hem haḡu medabrim bejneḡhem min ta'arvet šel rusit 'im jidiš, 'aval lariv hem ravu rak bejidiš – ‘mówili między sobą mieszaniną rosyjskiego z jidysz, ale **kłócić się** to kłócili się tylko w jidysz’ (Oz, Sipur 202),

kānā yatabādālāni l-ḡadīl fi-mā bayna-humā bi-luḡa hiya ḡalṭ mina r-rūsiyya wa-l-'idīš wa-lakinna t-taḡāšum bi-l-'idīš faqaṭ – ‘rozmawiali ze sobą w języku, który był mieszaniną rosyjskiego z jidysz, ale **spieranie się** było tylko w jidysz’ (Oz, Qišša 258).

Jak wspomnieliśmy, bezokolicznik typu *liḡtow* prawie nie ma cech rzeczownikowych, jednak nie jest ich pozbawiony całkowicie, a są to:

(a) właściwa stylowi neutralnemu możliwość łączenia się z niektórymi przyimkami¹²: *bli* – ‘bez’, *min* – ‘od’ (ale nie w znaczeniu lokatywnym), *bimkom* – ‘zamiast’. W arabskim przekładzie pojawia się zdanie podrzędne:

'anahnu jašawnu bli leḡabit ze baze – ‘siedzieliśmy bez **patrzenia** na siebie’ (Oz, Miḡa'el 5),

ḡalasnā min dūni 'an yaḡzura 'aḡadu-na 'ilā l-'āḡar – ‘usiedliśmy bez patrzenia na siebie (dosł. bez tego, żeby patrzyło jedno na drugie)’ (Oz, Miḡā'īl 26);

lo man'u be'ad r' [...] *milehorot* – ‘nie powstrzymały rebego [...] od **nakazania**’ (Oz, Sipur 105),

lam yamna'ā r-rābī [...] *min 'an ya'mura* – ‘nie powstrzymały rebego [...] od (tego), żeby nakazał’ (Oz, Qišša 135);

¹² Bezokolicznik nie łączy się z przyimkami o znaczeniu czasowym, z którymi łączy się gerundium, por. Aronson Berman 1978, s. 294.

bimkom ilboš 'et hasweder hašeni [...] 'ani 'adlik [...] 'et hatanur – 'zamiast **zakładać** drugi sweter [...] załączę piecyk' (Oz, Sipur 35),

badalan min 'an 'albasa s-sutra t-tāniya [...] *sa 'aš 'alu* [...] *l-midfa'a* – 'zamiast wkładać (dosł. żebym wkładał) drugi sweter, włączę grzejnik' (Oz, Qišša 47).

(b) właściwa stylowi niedbałemu¹³ (czyli hebrajszczyźnie mówionej i jej imitacji literackiej) możliwość łączenia się z przyimkami *b-* (przeważnie w znaczeniu lokatywnym), 'al, *min* (w znaczeniu lokatywnym 'z czego'), z przyimkiem konstrukcji dopełniaczowej *šel*, a nawet z rodzajnikiem. W stylu neutralnym w miejsce bezokolicznika pojawia się wtedy rzeczownik typu *ktiwa*, i konsekwentnie w arabskim przekładzie (który nie oddaje potoczności oryginału) rzeczownik odsłowny:

šenesaḥek [...] *belehamci jaḥad sipur* – 'byśmy się pobawili razem w **wymyślanie** historyjki' (Oz, Sipur 448),

hał turīdu 'an tal'aba ma 'ī l- 'ān lu'bata ḥtīlāq qišša ma'an – 'czy chcesz pobawić się ze mną we wspólne **wymyślanie** historyjki?' (Oz, Qišša 575);

'ošer [...] *šenowea mila'asot ra' me'od le'aḥerim* – 'szczęście [...] które płynie **z robienia** innym wielkiej krzywdy' (Oz, Sipur 203),

sa'āda [...] *tanḡumu 'ani l-'isā'a l-kabīra 'ilā l-'aḥarīn* – 'szczęście, które płynie z wielkiego **krzywdzenia** innych' (Oz, Qišša 261);

W podanych tu zdaniach hebrajskich pojawia się 50 form bezokolicznika. W arabskim przekładzie 35 z nich pojawia się forma finitywna, natomiast rzeczownik odsłowny pojawia się w przekładzie 15 bezokoliczników. Jest to argument przeciwko nazywaniu arabskiego mašdaru bezokolicznikiem, do czego wrócimy w zakończeniu artykułu.

IMIESŁÓW PRZYSŁÓWKOWY TYPU *KATOW*

Forma typu *katow*, którą proponujemy nazywać imiesłowem przysłówkowym, zwana jest tradycyjnie *infinitivus absolutus* z racji formalnego podobieństwa do bezokolicznika typu *liḥtow* i gerundium, choć jest to określenie mylące, bo użycia tej formy w niczym nie przypominają indoeuropejskiego bezokolicznika, zwłaszcza współcześnie, gdy nie używa się już tej formy w funkcji rozkaznika, w której może być użyty bezokolicznik zarówno polski jak i hebrajski. Formalne podobieństwo tych trzech form wynika z ich wspólnego pochodzenia od rzeczownika odsłownego *katāb* (Joüon, Muraoka 1996, s. 144), który w języku arabskim przetrwał w niezmięnionej formie (Fox 2003, s. 180) jako jeden z wielu typów słowotwórczych nazw czynności, niewyróżniający się spośród innych jakimiś specjalnymi funkcjami składniowymi czy semantycznymi lub stylistycznymi. Natomiast hebrajska forma typu *katow*, poza tym że utraciła wszelkie gramatyczne właściwości rzeczownika, stając się rodzajem przysłówka lub imiesłowu przysłówkowego (Fox 1984, s. 14), występuje dziś rzadko, wyłącznie w literaturze pięknej, w stylu archaizującym i podniosłym. Nie ma nigdy znaczeń mutacyjnych, gdy arabski historyczny jej odpowiednik je ma (Król 2013, s. 56). Imiesłów przysłówkowy typu *katow*, mimo

¹³ Fox 1984, s. 165 błędnie kwalifikuje to jako *higher register*. Z naszych obserwacji takiego użycia bezokolicznika we współczesnej literaturze izraelskiej wynika, że jest ono właściwe literackiej imitacji niedbałej mowy.

wspólnego z gerundium i bezokolicznikiem *lihtow* pochodzenia, jest jednak odrębną od nich formą gramatyczną, zarówno z powodu odmienności morfologicznej, jak i właściwości gramatycznych i funkcji.

1. Forma typu *katow* pełni funkcję modalną, jeśli towarzyszy czasownikowi, od którego pochodzi:

mot tamut – ‘nieuchronnie umrzesz’ (Rdz 2, 17), LAB: *ḥatman tamūtu* – ‘nieuchronnie umrzesz’, BSL: *mawtan tamūtu* – ‘umrzesz śmiercią’;

hamedina ha’ivrit kom takum – ‘państwo hebrajskie z całą pewnością powstanie’ (Oz, Sipur 148),

as-dawla l-’ibriyya sataqūmu – ‘państwo hebrajskie powstanie’ (Oz, Qiṣṣa 190).

Przekład LAB prawidłowo oddaje modalną funkcję hebrajskiej konstrukcji za pomocą okolicznika. Przekład BSL zawiera dopełnienie wewnętrzne¹⁴, które jednak w arabskim nie ma funkcji modalnej¹⁵, zatem jest to kalka zniekształcająca znaczenie oryginału, która może być przez czytelnika arabskiego rozumiana tak: ‘umrzesz całkowicie/ bez reszty/ duszą i ciałem’¹⁶. Arabski przekład Oza nie oddaje ani znaczenia, ani też podniesłego stylu oryginału.

2. Forma typu *katow* wyraża czynność równoczesną z tą, do której odnosi się orzeczenie. Jest to dziś cecha stylu archaizującego¹⁷, niewystępująca u Oza. W odróżnieniu od gerundium, które także może wyrażać czynność jednoczesną, formie typu *katow* nie towarzyszy przyimek:

we’alu ’alo uwaho – ‘i wchodzili płacząc’ (2 Sm 15, 30),

wa-rtaqaw masālika l-ḡabal bākīna – ‘wspinali się ścieżkami do góry, **płacząc**’ (LAB).

Przekład arabski zawiera imiesłów w funkcji okolicznika stanu i oddaje znaczenie, ale nie archaiczny styl oryginału.

PODSUMOWANIE

W zakresie rzeczownika odsłownego najważniejsza różnica między arabskim a hebrajskim polega na tym, że w hebrajskim, odmiennie niż w standardowym arabskim, nastąpiła specjalizacja gramatyczna i stylistyczna czterech typów rzeczownika odsłownego, która doprowadziła m. in. do wykształcenia się w tym języku bezokolicznika. Co prawda zdarza

¹⁴ Omawiana tu funkcja hebrajskiej formy *katow* jest określana tradycyjnie jako dopełnienie wewnętrzne, jednak nie wiadomo, czy słusznie, jako że w paralelnej konstrukcji ugaryckiej rzeczownik odsłowny występuje w mianowniku (Joüon, Muraoka 1996, s. 422), zatem jest to inna konstrukcja niż omówione wcześniej dopełnienie wewnętrzne występujące zarówno w arabskim jak i w hebrajskim.

¹⁵ Z przykładów podanych przez E. Lipińskiego (2001, s. 520–521) wynika, że *infinitivus absolutus* ma znaczenie modalne ‘na pewno’ nie tylko w hebrajskim, ale też w asyryjskim.

¹⁶ Por. tłumaczenie (4) w: Homeidi 2008, t. 3, s. 456.

¹⁷ Przykłady ze współczesnej literatury hebrajskiej podają Zohori 1995, s. 23–26 i Piel 2008, s. 124–125.

się, że arabski rzeczownik odsłowny jest nazywany bezokolicznikiem¹⁸, lecz uważamy to za nieuzasadnione, bo po pierwsze, rzeczownik ten zachowuje fleksję nominalną, co jest nietypowe dla bezokolicznika¹⁹. Po drugie, z naszych przykładów wynika, że arabski *mašdar* jest dokładnym odpowiednikiem funkcjonalnym hebrajskiego rzeczownika typu *ktiwa*, natomiast hebrajski bezokolicznik ponad dwukrotnie częściej jest tłumaczony na arabskie formy osobowe niż na *mašdar*. Nasze obserwacje potwierdzają pogląd Janusza Daneckiego (2007, s. 202), że *mašdar* jest rzeczownikiem, odpowiada funkcjonalnie polskiemu rzeczownikom typu 'pisanie', natomiast tylko niektóre jego użycia przypominają polski (i dodajmy hebrajski) bezokolicznik.

Występowanie w hebrajskim bezokolicznika jako formy odrębnej od rzeczownika odsłownego to najpoważniejsza gramatyczna odmienność hebrajskiego od arabskiego w zakresie nominalnych form odczasownikowych. Z kolei wykształcenie się w hebrajskim gerundium oraz imiesłowu przysłówkowego typu *katow* jako form odrębnych od rzeczownika odsłownego typu *ktiwa* wzbogaca repertuar gramatycznych środków stylistycznych, jakiego nie oferuje arabski *mašdar*. Utrudnia to osiągnięcie stylistycznej adekwatności w przekładzie z hebrajskiego na standardowy arabski.

Omówione przykłady wskazują, że istotnie, jak zamierzaliśmy dowieść, hebrajski jest językiem bardziej znominalizowanym niż arabski, bo spośród ok. 70 hebrajskich rzeczowników odsłownych (wliczając w to bezokolicznik) aż 40 zostało przetłumaczonych na arabskie formy finitywne bądź imiesłowu czynne. Ta znaczna nominalizacja hebrajskiego nie byłaby możliwa, gdyby nie specjalizacja gramatyczna hebrajskich rzeczowników odsłownych, dzięki której w wielu kontekstach można, używając nominalizacji, równie precyzyjnie co za pomocą formy finitywnej wyrazić np. wykonawcę czynności. Widać to szczególnie wyraźnie w wypadku bezokolicznika typu *lihtow* jako dopełnienia czasownika modalnego, czy w wypadku gerundium.

Oczywiście, aby ten wniosek o większej skali nominalizacji hebrajskiego niż arabskiego był całkowicie zasadny, należałoby też zbadać, jak arabskie rzeczowniki odsłowne są tłumaczone na hebrajski, ale to może być tematem innego artykułu.

ŹRÓDŁA HEBRAJSKIE

- Oz, Miha'el: 'Amos 'Oz. *Miħa'el šeli*. Keter, [b.r].
 Oz, Sipur: 'Amos 'Oz. *Sipur 'al 'ahava weħošeh*. Keter, 2002.
Sipurej Jichak Šenhar, Mosad Bialik, t. 1–3, 1960.
Talmud Yerushalmi, The Academy of the Hebrew Language, 2005.

ŹRÓDŁA ARABSKIE

- AB: *Al-kitābu l-muqaddas*. Dāru l-kitabi l-muqaddas fi š-šarqi l-'awsať. *Arabic Bible 053*, 1998.
 'Alī, Fakrī. *Tarbiyatū l-banīn*. Dāru l-kutubi l-'ilmīyya, 1986.
 BSL: *Al-kitābu l-muqaddas*. Dāru l-kitabi l-muqaddas fi š-šarqi l-'awsať. The Bible Society in Lebanon, 1995.

¹⁸ Cantarino używa terminu *infinitive*, choć sam podkreśla nominalny charakter tej formy arabskiej (1974–5, t. 2, s. 400–405). Lipiński określa mianem *infinitive* omówione przez nas hebrajskie formy gerundium, bezokolicznika i imiesłowu przysłówkowego oraz arabski rzeczownik odsłowny – w funkcji dopełnienia wewnętrznego (2001, s. 519–521).

¹⁹ Taki argument przeciwko uznaniu arabskiego rzeczownika odsłownego za bezokolicznik przytacza Carter 2008, t. 2, s. 430.

ERV-AR: Arabic Bible: Easy-to-Read Version

<https://www.biblegateway.com/versions/Arabic-Bible-Easy-to-Read-Version-ERV-AR/> [11.04.2019]

LAB: *At-tafsīru t-taḥbīqiy li-l-kitābi l-muqaddas. Arabic Life Application Bible*. International Bible Society, 2002.

Muḥammad Luṭfi Gum'a. *Ḥayātu š-šarq*. Mu'assasat Hindāwī li-t-ta'lim wa-t-ṭaqāfa, 2014.

<https://www.hindawi.org/books/49069206> [11.04.2019]

Oz, Qiṣṣa: 'Āmōs 'Ōz. *Qiṣṣa 'ani l-ḥubb wa-z-zalām*. tłum. Ġamīl Ġanāyim, 2010.

Oz, Miḥā'il: 'Āmōs 'Ōz. *Ḥanna wa-Miḥā'il*. tłum. Rifa'at Fawda, 2013.

CYTOWANE OPRACOWANIA

Aronson, Berman Ruth. *Modern Hebrew Structure*. University Publishing Project, 1978.

Bleaman, Isaac L. *Verbal Predicate Fronting in Modern Hebrew and Yiddish*. "Journal of Jewish Languages", 3 (2015), s. 66–78.

Buckley, Ron. *Modern Literary Arabic. A Reference Grammar*. Librairie du Liban Publishers, 2004.

Cantarino, Vincente. *Syntax of Modern Arabic Prose*. Indiana University Press, 1974–1975.

Carter, Michael G. "Ism al-fā'il." *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*, t. 2, red. K. Versteegh i in., Brill, 2008, s. 429–432.

Danecki, Janusz. *Gramatyka języka arabskiego*, t. 1. Wydawnictwo Akademickie DIALOG, 2007.

Fox, Andrew Jordan. *The Evolution of the Hebrew Infinitive, Form and Function: A Diachronic Study with Cross-Linguistic Implications* (praca doktorska). University of California, 1984.

Fox, Joshua. *Semitic Noun Patterns*. Eisenbrauns, 2003.

Halevy, Rivka. *Tifkudo hapragmati šel šem hapo'al ba'iwrit šel jamejnu*. "Bašanut 'iwrit" 60 (2007–2008), s. 63–80.

Hazout, Ilan. *The Verbal Gerund in Modern Hebrew*. "Natural Language & Linguistic Theory", t. 10, nr. 4 (Nov., 1992), s. 523–553.

Holes, Clive. *Modern Arabic. Structures, Functions, and Varieties*. Georgetown University Press, 2004.

Homeidi, Moheiddin Ali. "Absolute Object". *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*, t. 3, red. K. Versteegh i in., Brill, 2008, s. 455–461.

Jacobs, Neil G., Ellen F. Prince, Johan van der Auwera. "Yiddish". *The Germanic Languages*, red. Ekkehard König, Johan van der Auwera, Routledge, 1994, s. 388–418.

Joūn, Paul, Takamitsu Muraoka. *A Grammar of Biblical Hebrew*. Editrice Pontificio Istituto Biblico, 1996.

Król, Iwona. *Słowotwórstwo rzeczowników arabskich i polskich w ujęciu kontrastywnym*. Księgarnia Akademicka, 2013.

Lipiński, Edward. *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*. Peters, 2001.

Piela, Marek. *Four Topics in Modern Hebrew Grammar*. "Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis", 125 (2008), s. 121–132.

Piela, Marek. *O znaczeniu niektórych czasowników przysłówkowych we współczesnym hebrajskim*. "Studia Judaica" 2011 (27), s. 125–141.

Piela, Marek. *Hebrajski zaimek osobowy i jego polskie odpowiedniki: analiza kontrastywna*. Antykwa, 2014.

Reichmuth, Philipp. "Transcription". *Encyclopaedia of Arabic Language and Linguistics*, t. 4, red. K. Versteegh i in., Brill, 2009, s. 515–520.

Rozenhojz, Jehudit. *Thunot 'ahadot šel šmot hape'ula ba'arawit hameduberet uwa'arawit hasifrutit (behašwa'a le'iwrit)*. "Helkat Lašon" 33–34 (2001–2002), s. 127–147.

Rubinstein, Eliezer. *The Verb Phrase. A Study in the Syntax of Contemporary Hebrew*. Hakibbutz Hameuchad, 1971.

Ryding, Karin C. *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*. Cambridge University Press, 2005.

Zohori, Menahem. *The Absolute Infinitive and Its Uses in Hebrew Narrative Fiction*. Karmel, 1995.